

Fidel Castro: Ches idéer är definitivt relevanta idag

Förord

Nedanstående text – ”Ches idéer är definitivt relevanta idag” – är ett utdrag ur ett tal som Fidel Castro höll den 8 oktober 1987, till minne av Ernesto Che Guevaras död 20 år tidigare.

De sista åren av 80-talet präglades av stor osäkerhet om varthän förändringsprocessen skulle föra Sovjetunionen och det så kallade socialistiska blocket.

Fidels tal är en kraftig vidräkning med den ekonomiska modell efter sovjetiskt mönster som slog rot på Kuba åren efter 1970. Men till skillnad från tongivande och ledande grupper inom, och utanför, kommunistpartierna i Sovjetunionen och Östeuropa, kritiserar Fidel ”från vänster”. Det är inte planekonomin, och än mindre kommunismen som samhällsbyggets mål, som han kritiserar; utan företeelser som blockerade och snedvred en utveckling på socialistisk grund.

Den reformprocess som 1986 igångsattes på Kuba blev den så kallade ”rektifieringen”, vars syfte var att eliminera motsägelser i samhällsbygget – med andra ord sådant som stod i konflikt med utvecklingen på socialistisk grund.

Därmed står klart att Kubas vägval och var helt skilt inte bara från det vägval som gjordes inte bara i Sovjetunionen och Östeuropa, utan också från det som Kina gjort; där kapitalistiska produktionsförhållanden, ökade samhällsklyftor och kapitalistisk ideologi införts och uppmuntrats energiskt och på bred front.

Utvecklingen i Sovjetunionen och Östeuropa resulterade som bekant i dessa samhällens fullständiga övergång till kapitalismen. För Kubas del fick denna utveckling som följd ”den dubbla blockaden”. Över en natt uttraderades 85 procent av utrikeshandeln. Raset i exporten berövade Kuba valuta som var nödvändig för finansieringen av import, och detta fick i sin tur som följd en plötslig och mycket omfattande brist på insatsvaror i produktionen. Resultatet blev att nationalprodukten sjönk till 65 procent av sin tidigare nivå. Också livsmedelsimporten drabbades hårt. Samtidigt som produktionen av livsmedel led stort avbräck på grund av den uppkomna bristen på insatsvaror. Resultatet blev naturligtvis mycket påfrestande för Kubas folk.

På Kuba proklamerades ”specialperioden”. Målsättningen var att ge prioritet åt försvaret av revolutionens landvinningar inom hälsovård och utbildning, och att stå fast vid perspektivet att bygga ett jämlikt socialistiskt samhälle.

Trots de oerhört påfrestande åren under 90-talets första hälft slöt det kubanska folket upp bakom landets regering. Man värnade sin Revolution, och inom livsmedelsproduktionen ingångsattes den ekologiska omställning som snabbt kom att ses som ett bestående vägval. Också fackföreningarnas ställning på alla nivåer har stärkts. Den i en folkomröstning 1992 beslutade utvecklingen av det representativa folkmaktssystemet har stärkt fackets och övriga massorganisationers politiska roll. Även lokalt, på företagen, har fackets och de anställda arbetarnas inflytande ökat.

På andra områden har det ibland handlat om tillfälliga och av nöden framtvingade åtgärder. Insläppandet av US-dollar i den nationella ekonomin var ett exempel. Inte heller satsningen på turismen har i alla delar setts som problemfri.

Men Kuba reste sig, och kan nu åter med tillförsikt blicka framåt. Och mot bakgrund av den politiska utvecklingen på den latinamerikanska kontinenten ter sig nu perspektivet för den

kubanska revolutionen ljusare än någonsin. Ett hotfullt mörkt moln utgörs förstås av imperiet i norr, med sin ständiga strävan att styra över politik och ekonomi i Latinamerika.

I sitt tal, som hölls inför personalen vid en nyuppförd anläggning för produktion av elektronikkomponenter, hävdar Fidel att den linje som Che förespråkade under sin tid på Kuba, måste vara den grundläggande utgångspunkten för den långsiktiga reformeringsprocessen. Samtidigt är hans ståndpunkt att eftertanke och diskussion måste prägla förändringsarbetet. Han betonar att sättet att hantera den förhandenvarande organisationen (som han kallar ”vår höger-strävande gamla hästkrake”) kan förbättras genom att det tänkande som Che stod för stärks.

I grunden handlar det om att medvetandegöra och aktivera; om att konsekvent främja jämlikhet och solidaritet; om att bekämpa källorna till alienation och egoism. Ett socialistiskt samhällsbygge kan bli varaktigt framgångsrikt endast om människornas medvetande och etik svarar mot en samhällsstruktur som avvisar konkurrens, ojämlikhet och fixering vid hierarki; kapitalismens ideologiska grundbultar.

För Che innebar ”skapandet av den nya människan” i grunden en *befrielseprocess*. Det är klassamhällena som alierar människan, som berövar henne *genuin* mänsklighet. I den meningen innebär skapandet av den nya människan samtidigt *återskapandet* av den *gamla*, det vill säga *genuina* – människan, fri från det förtryck, de konflikter och de moraliska spänningar som klassamhället påtryckt människorna. Upphävandet av alienationen innebär för Che byggandet av en samhällsstruktur som i grunden innebär att människan kan *återvända* till sin genuina natur, till sin genuina mänsklighet. Med detta synsätt får också *begreppet omänsklighet* mening, och knyts till klassamhällets förvriddning av förhållandena mellan människorna, liksom till uppkomsten av moraliska spänningar i människors medvetande. Detta synsätt delades förvisso av den vetenskapliga socialismens grundare Karl Marx och Friedrich Engels, som såg den moderna kommunismen i perspektivet av det mänskliga samhällets dialektiska utvecklingsprocess från urkommunismen.

Till sist några ord om de olika faserna i den kubanska revolutionens ekonomiska organisation, som Fidel Castro berör i sitt tal: Omedelbart efter störtandet av batistadiktaturen igångsattes ett energiskt reformarbete, och jordreformen 1959 gav en tydlig fingervisning om att Revolutionen menade allvar. Konfrontationen med USA-imperialismen var naturligtvis oundviklig, och snart följde en snabb våg av nationaliseringar, liksom ett andra radikalt steg i jordreformen.

Inriktningen på den ekonomiska organisationen var en öppen fråga, och Che studerade fördomsfritt bland annat den modell som praktiserades i Jugoslavien (som han besökte). I den jugoslaviska modellen såg han tilltalande aspekter, men ifrågasatte starkt konkurrensinslaget.

Åren 1963-64 fördes en intensiv debatt på Kuba om valet av sätt att organisera ekonomin. Den ena sidans främste representant var Che, som då ledde industriministeriet. På den andra sidan märktes chefen för jordreforminstitutet (INRA), *Carlos Rafael Rodrigues*, och utrikeshandelsministern *Alberto Mora*. Också de icke-kubanska ekonomerna *Charles Bettelheim* och *Ernest Mandel* deltog i denna debatt, där Mandel anslöt sig till Ches grundläggande ståndpunkt.*

Det planeringssystem som Che förordade kom att gå under beteckningen ”budgetfinansieringssystemet”. Alternativet – inspirerat av den pågående sovjetiska debatten och de ekonomiska reformerna där – hänvisades till som ”det ekonomiska kalkylsystemet” eller ”självfinansieringssystemet”. Skillnaderna tog sig sina tydligaste uttryck i att Che vände sig mot att

---

* De viktigaste inläggen i denna debatt finns i svensk översättning här: [Planeringsdebatten på Cuba](#).. För en översikt över debatten, se Ernest Mandels artikel [Den ekonomiska debatten på Kuba 1963-64](#).

hantera industrins produktionsmedel som varor på en marknad och att industrins investeringsbeslut skulle förläggas på företagsnivå. En annan framträdande skillnad var att Che underströk nödvändigheten av ett *perspektiv* innebärande att olika former av materiella incitament på sikt måste elimineras. Den andra sidan av detta perspektiv var att solidariteten och det socialistiska medvetandet på ett politiskt målmedvetet sätt kontinuerlig måste stärkas.

I den sovjetiska modellen saknades detta perspektiv. Den framstod för Che som statisk, teknokratisk, ”konsumtionistisk” och starkt påverkad av den liberala nationalekonomins ideologi och kategorier.

Något avgörande beslut om vägval togs inte, men den andra hälften av 60-talet kännetecknades av en allmän misstro mot sovjetisk politik som revolutionär förebild. Dessa år kom också att kännetecknas av mycket ”spontanism” och en ganska stor rörighet. Parollen ”vi bygger socialismen och kommunismen samtidigt” fick ofta en tolkning som ledde till problem. Viljan att distribuera så mycket som möjligt gratis och att nedbringa penningtransaktioner fick som följeslagare också negligerandet av ekonomisk redovisning och kalkyl. Parollen att ”bygga socialismen och kommunismen samtidigt” kunde ses som ett uttryck för Ches perspektiv och dialektiska syn på samhällsbygget, men – som Fidel understryker i sitt tal – det som ägde rum under dessa år stod ofta i fundamental konflikt med Ches synsätt; såsom hans krav på strikt redovisning och noggrann kalkylering. Carlos Rafael Rodríguez har senare för sin del, med en djup suck, beskrivit perioden som de år då Kubas stolta tradition av högklassig redovisningskultur totalt lades i ruiner.

Efter det att målet att 1970 uppnå en sockerskörd på tio miljoner ton inte uppnåtts (resultatet blev åtta och en halv miljon ton – den största skörden i Kubas historia) vidtog en period av självkritik. Ett av resultaten blev uppbyggandet ett fast representativt politiskt system – ”institutionaliseringen av Revolutionen”. Det andra blev – som Fidel beklagar – övertagandet i stora stycken av den sovjetiska-östeuropeiska modellen för ekonomins organisation; och att Ches perspektiv – vilket Fidel också med eftertryck beklagar – sköts åt sidan.

Rektifieringsprocessen, som igångsattes 1986, hade sin udd riktad mot korruption, egoism och uppkomsten av otillständiga privilegier. För omvärlden stod det också snart klart att Kubas vägval inte skulle bli att kopiera den pågående processen i Sovjetunionen och Östeuropa. Det handlade på Kuba om en kampanj ”från vänster”, med perspektivet att gå framåt på den socialistiska vägen och att stärka den socialistiska medvetenheten och moralen. Den kom att skaka om inte minst inrikesministeriet.

1987 utkom en bok på Kuba, författad av Carlos Tablada, en 39-årig akademisk ekonom som också hade erfarenheter från befattningar inom industrin. Boken, vars titel var ”Ernesto Che Guevaras ekonomiska tänkande”, blev mottagen med entusiasm på Kuba. Den första upplagan på 250 000 exemplar slutsåldes på några veckor, och en ny upplaga trycktes 1988. Översättningar har gjorts till åtta språk, och boken har nu givits ut i 13 länder.

I sitt tal hänvisar Fidel till Tabladas bok och uppmanar Kubas ekonomistudenter att skaffa sig kunskap om Ches tänkande.

När nu Kuba lagt specialperioden bakom sig är det åter tid för strategiska vägval. Den kubanska revolutionens manifesterade motståndskraft och målmedvetenhet gör att bedömningen, att ”Ches väg” är den väg som kubanerna kommer att välja, framstår som den naturliga.

Tomas Widén
Augusti 2008

Ches idéer är definitivt relevanta idag

Utdrag ur tal hållet av Fidel Castro den 8 oktober 1987

(...)

Kan man tänka sig en lämpligare tidpunkt än nu, när vi, med hela vår övertygelse och starka känslor av uppskattning och tacksamhet, ihågkommer Che? Nu, då vi befinner oss mitt uppe i rektifieringsprocessen.

Vad är det som vi ”rektifierar”? Vi rektifierar alla dessa företeelser – och de är många – som tömms på revolutionär anda, som avlägsnat sig från revolutionär strävan, revolutionär dygd, revolutionära ansträngningar, revolutionärt ansvarstagande; alla dessa aspekter där solidariteten bland människor vittrat. Rektifieringen riktar sig mot allt det skumrask och all den halvmesyr som är precis negationen av Ches idéer, hans revolutionära tänkande, hans stil, hans anda och det exempel han utgjorde.

Jag tror verkligen, och jag säger det med stor tillfredsställelse, att om Che satt här i den här stolen så skulle han känna lycka. Han skulle känna lycka inför det vi nu i dessa dagar gör, liksom han skulle ha känt sig olycklig under den period av vacklan, den bedrövliga perioden i det socialistiska uppbygget då det började florera en mängd idéer, relationer och dåliga vanor som skulle ha fått Che att känna djup och fruktansvärd bitterhet. (*Applåder*)

Ett exempel: Det frivilliga arbetet – ett barn av Ches tänkande, och en av de bästa sakerna han av oss under sia år i vårt land – var på ständig nedgång. Det började göras endast på speciella dagar, söndagar, och ibland så att folk irrade omkring och gjorde saker på ett oorganiserat sätt.

Den byråkratiska uppfattningen, den teknokratiska uppfattningen, att det frivilliga arbetet varken var grundläggande eller väsentligt, fick fler och fler förespråkare. Idén att det frivilliga arbetet på sätt och vis var trams, ett slöseri med tid; att problemen skulle lösas med övertid, och detta i en situation då inte ens den reguljära arbetstiden utnyttjades effektivt. Vi hade gått ner oss i ett kärr av byråkratism, överbemanning, av otidsenliga arbetsformer; ett kärr av lurendrejerier och osanningar. Vi hade sänkt oss till anammandet av en massa dåliga vanor som Che skulle ha betraktat med avsmak och bestörtning.

(...)

Che skulle ha blivit bestört om man sagt honom att pengar höll på att bli människornas intresse, människornas fundamentala drivkraft; (...) att våra arbetares mentalitet korrumpierats och att människornas medvetande allt mer dominerades av pesos.

Che skulle ha känt avsmak och bestörtning för han visste att kommunismen aldrig skulle kunna uppnås genom att vandra längst kapitalismens upptrampade stigar, och att följandet av dessa stigar så småningom skulle leda till att till glömskan förpassa alla idéer om solidaritet, och så även det internationalistiska tänkandet. Att följa dessa stigar skulle innebära att den nya människa och det nya samhället aldrig skulle kunna utvecklas.

(...)

Han skulle ha blivit bestört om han sett en grupp företag leka halvbra kapitalism, börja tänka och agera som kapitalister, glömma vårt samhälle och folkets väl (för folkets välstånd saknade för dem betydelse; allt som brydde dem var att utifrån låga normer kunna tjäna pengar).

(...)

Jag kan i sanning säga att Che skulle ha blivit bestört, för ingen av dessa stigar kommer någonsin att leda oss till kommunismen. Tvärtom, dessa stigar leder oss till alla dåliga beteenden och till den alienation som utmärker kapitalismen.

(...)

Jag repeterar: Dessa stigar – och det visste Che mycket väl – skulle aldrig leda oss till byggandet av verklig socialism, som det första övergångsstadiet till kommunism.

(...)

Che hade stor tilltro till människan. Che var realist, och han avvisade inte användandet av materiella incitament. Han betraktade dem som nödvändiga under en övergångsperiod, under byggandet av socialismen. Men Che lade större vikt – mer och mer vikt – vid den faktor som medvetandet utgör, den moraliska faktorn.

Samtidigt skulle det vara en karikatyr att tro att Che var verklighetsfrämmande och inte införstådd med realiteterna och att samhället bestod av människor som formats under kapitalismen.

(...)

I grund och botten – i det väsentliga! – ställde sig Che radikalt avvisande till användandet av kapitalistiska ekonomiska lagar och begrepp i byggandet av socialismen. Han förespråkade något som jag ofta insisterat på: Att bygga socialism och kommunism handlar inte bara om att producera och distribuera nyttigheter, det handlar också om utbildning och medvetenhet.

Han var fast avvisande till att använda dessa (kapitalistiska) kategorier, som har sina rötter i kapitalismen, som instrument i byggandet av det nya samhället.

Vid en viss tidpunkt (Castro syftar på åren 1967-70) tolkades Ches idéer inkorrekt, och de blev inkorrekt tillämpade. I verkligheten var det så att inget seriöst försök någonsin gjordes för att omsätta Ches idéer i praktiken; och det kom en tid då idéer diametralt motsatta Ches ekonomiska tänkande började få överhanden.

(...)

Minibrigaderna, som förstördes på grund av sådana mekanismer, reser sig nu likt fågel Fenix ur askan, och detta demonstrerar betydelsen av denna massrörelse, betydelsen av den revolutionära väg för lösandet av problem som teoretikerna, teknokraterna, de som inte tror på människan och de som tror på halvkapitalism hade stoppat och förvanskat – och därmed lett oss in i en kritisk situation.

(...)

Jag vill inte vara domare i förhållande till olika teorier. Men jag har mina egna och vet vilka saker jag tror på, och vilka saker jag inte tror på och inte kan tro på. Dessa teorifrågor diskuteras mycket på olika håll i världen idag. Och det enda jag dristar mig till att begära är att – i samband med vår rektifieringsprocess, denna process av strid – Ches ekonomiska tänkande blir känt. I denna strid kommer vi att – som jag redan förklarat – fortsätta med att rida fram på den gamla halt hästkraken, så länge den går, om den går, till den dag vi kan ersätta den med en bättre häst. För jag tror att det inte blir bra om vi har för bråttom; om vi inte analyserar och tänker över sakerna ordentligt. Det jag stilla begär, i samband med denna tjuugoårsdag av Ches bortgång, är att Ches ekonomiska tänkande blir känt. (*Applåder*) Att det blir känt här, i Latinamerika, i världen; i den utvecklade kapitalistiska världen och i den socialistiska världen. Låt det bli känt där också!

På samma sätt som vi läser många texter, av olika slag, och många manualer, så borde Ches ekonomiska tänkande bli känt i den socialistiska världen. Låt det bli känt! (*Applåder*)

Jag säger inte att de måste tillämpa det; vi behöver inte blanda oss idet. Var och en ska tillämpa det tänkande, den teori, de teserna som man betraktar som lämpliga, det som passar varje land bäst och utifrån varje lands bedömning. Jag respekterar absolut varje lands rätt att tillämpa de metoder och system som det finner lämpligast, jag respekterar detta fullt ut!

Det enda jag begär är att i ett kultiverat land, i en värld med kultur, borde Ches ekonomiska teorier göras kända. (*Applåder*) Speciellt riktar jag mig till våra studenter som läser ekonomi. Och vi har många ekonomistudenter. De läser alla sorters pamfletter, manualer och teorier om kapitalistiska kategorier och kapitalistiska lagar. Det vore bra om de började studera också Ches ekonomiska tänkande, för att berika sina kunskaper.

Det skulle vara ett tecken på okunskap att häva att det finns bara ett sätt att åstadkomma saker, grundat på konkreta erfarenheter av en specifik tid och specifika historiska omständigheter. Det jag önskar, det jag begränsar mig till att begära, är lite mer kunskap om andra synpunkter, synpunkter så respekterade, förtjänstfulla och sammanhängande som Ches ståndpunkter. (*Applåder*)

(...)

Om vi skulle kunna resonera med Che idag, och sa till honom: ”Titta, så här har det gått här” – allt det som jag beskrev tidigare, det som hänt inom byggnadsverksamheten, jordbruket, inom industrin; det som hänt vad gäller faktisk produktion, kvaliteten på arbetet och så vidare – så skulle Che ha sagt: ”Det blev som jag sa, vad var det jag sa.” Han skulle ha sagt: ”Jag varnade för detta, det som hänt är exakt det som jag trodde skulle hända”, för så är det helt enkelt. (*Applåder*)

Jag vill att vårt folk ska vara ett folk med idéer, med uppfattningar. Jag vill att vårt folk ska analysera dessa idéer, tänka över dem och, om man vill, diskutera dem. Jag bedömer detta som i grunden väsentligt.

Det kan vara så att några av Ches idéer är nära knutna till revolutionens initiala skede; till exempel hans mening att lönerna inom en grupp – när produktionsnormen passerats – inte borde kunna fortsätta stiga och passera lönenivån för gruppen närmast över på skalan.

(...)

Men många av Ches idéer är absolut relevanta idag, idéer som jag är absolut övertygad om att kommunismen inte kan byggas förutan. Såsom idén att människan inte får korrumpas, att människan aldrig ska alieneras, idén om att utan medvetenhet, inskränkningen till producerande rätt och slätt, så kan socialismen aldrig byggas, och kommunismen kommer aldrig att bli byggd. (*Applåder*)

Jag tror att många av Ches idéer – många av dem – har stor relevans idag. Om vi hade vetat, om vi hade tagit till oss Ches ekonomiska tänkande så skulle vi ha varit hundra gånger mer kapabla – också vad gäller ridandet av vår gamla kuse, och närhelst den ville ta till höger eller vänster, varthän den än ville styra kosan – men det handlar utan tvekan om en ”högersträvande” häst, så skulle vi ha vetat hur vi skulle göra för att få den på rätt kurs igen. Och när den vägrat att gå, så skulle vi ha vetat att rätt använda sporrarna med beslutsamhet. (*Applåder*)

(...)

Kapitalister blir väldigt lyckliga när de hör folk språka i termer av jordränta, profit, penningränta, bonusar och superbonusar; när de hör tal om marknader och utbud och

efterfrågan som regulatorer av produktion och framdrivare av kvalitet, effektivitet och så vidare. Då säger de: ”Det där är mitt språk, det där är min filosofi, det där är min doktrin.” Och om socialismen lägger vikt vid dessa kategorier blir de lyckliga, för de vet att det handlar om kapitalismens väsentliga teorier, lagar och kategorier.

Vi blir kritiserade av en hel del kapitalister, de försöker få folk att tro att de kubanska revolutionärerna är orealistiska, att det som gäller är att lyssna till kapitalismens alla locktoner, så anlägger de sin propagandaeld. Men vi får se hur långt vi kommer, också genom att rida vår gamla hästkrake, med alla sina skavanker, om vi leder den med omsorg. Vi får göra så åtminstone så länge vi inte har något bättre än den gamla kusen. Vi får se hur lång vi når i rektifieringsprocessen med de mått och steg vi nu vidtar.

(...)

Che gav absolut och total prioritet åt redovisning och analys, av utgifter och kostnader, peso för peso. Che kunde inte tänka sig byggandet av socialismen och skötseln av ekonomin utan ordentlig organisation, utan effektiv kontroll och strikt redovisning av varenda peso. Che kunde inte föreställa sig utveckling utan en stegring i arbetets produktivitet. Han till och med studerade matematik med syftet att använda matematiska formler för kontroll och mätning av ekonomins effektivitet. Och mer än så: Che drömde om att datorer skulle komma till användning i skötseln av ekonomin, som ett väsentligt, fundamentalt och verkningsfullt redskap i mätandet av effektiviteten under socialismen.

(...)

Kvantitet utan kvalitet är ett slöseri med resurser; det är liktydigt med att kasta bort arbete och råvaror.

Uppmärksamhet på nödvändigheten av vattenvård, något som i praktiken dött under den skamliga perioden då ingenting gjordes ordentligt, har nu åter aktualiserats. Och provinsen Pinar del rio spelar i detta avseende en ledande roll. (*Applåder*)

(...)

Lyckligtvis har vi under dessa år utbildat och tränat ett stort antal människor till en hög nivå av tekniskt kunnande och erfarenhet – universitetsutbildade liksom tekniker på mellannivå.

(...)

Nästa år kommer vi att utexaminera fler läkare än det totala antal som stannade kvar här under revolutionens tidiga år (...) och vilka läkare de är! De arbetar på landsbygden, i bergen eller i Nicaragua, Angola, Moçambique, Etiopien, Vietnam, Kambodja eller i världens ände! Dessa är läkare som tränats av Revolutionen! (*Applåder*)

Jag är säker på att Che skulle ha varit stolt – men inte över de sjaskiga saker som gjorts utifrån den halvkapitalistiska profitmentaliteten. Han skulle ha varit stolt över den kunskapsnivå och den teknologi som vårt folk besitter, över våra lärare som begav sig till Nicaragua och de över 100 000 som erbjöd sig att åka. Han skulle ha varit stolt över våra läkare som är beredda att resa ut till alla platser på jorden, över våra tekniker, över alla våra hundratusentals landsmän som deltagit i internationella uppdrag. (*Applåder*)

Jag är säker på att Che skulle ha varit stolt över denna anda, precis som vi alla är. Men vi kan inte tillåta det vi åstadkommit med hjärta och hjärna trampas ner med våra egna fötter. (*Applåder*)

(...)

Jag kan med stolthet påstå att vi här hedrar Che så som han så väl förtjänar. Han är lika levande som någonsin. Det samma gäller vårt land. Om Che är en opponent mot imperialismen, mer kraftfull än någonsin, så gäller också att vårt land kommer att vara mer kraftfullt än någonsin i sin opposition mot imperialismens ruttna ideologi! (*Applåder*)

Och om vi en gång valde revolutionens väg, den socialistiska revolutionens och kommunismens väg – att bygga kommunismen – så är vi idag stolta över detta vägval; därför att denna väg är den enda som förmår forma människor som Che och ett folk med miljoner män och kvinnor kapabla att bli Ches likar! (*Applåder*)

Som (José) Martí framhöll: Där det finns människor utan värdighet, där finns det också människor som inom sig bär många människors värdighet! Vi kan tillägga att där finns människor som inom sig bär en hel världs värdighet. En av dem är Che!

Patria o muerte (Fosterlandet eller döden)!

Venceremos (Vi skall segra)!

(Ovationer)